

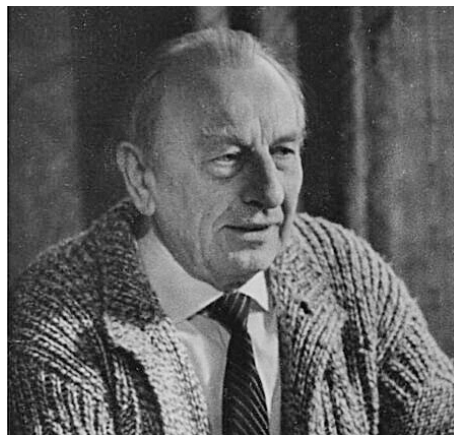
doi: 10.15388/Baltistica.57.2.2500

JONAS PALIONIS (1924 06 20–2021 12 14)

Nesustabdomu amžinu ritmu srūvanti laiko tėkmė atplukdo ir džiugių, šventiškų, ir liūdnuų, graudžių akimirkų. Rodos, visai neseniai, 2019-ųjų vasarą, profesorių Joną Palionį sveikinome sulaukusį 95-ojo gimtadienio, džiaugėmės gausiu Jo lituanistinių darbų derliumi, žavėjomės Jo gyvybingumu ir jaunatviškai tiesiu stotu, o 2021-ųjų gruodžio vidury sielvarto suspausta širdim išlydėjome Jį iš Šv. Jonų bažnyčios į gimtosios Nemajūnų parapijos kapines, kad atgultų šalia prieš trejus metus mirusios žmonos Anelės.

Šiandien Joną Palionį turbūt pagrįstai galime vadinti lituanistikos patriarchu ne tik dėl jo įvairialypio mokslinio palikimo, bet ir dėl to, kad būdamas ilgaamžis priklausė vyriausiajai lituanistų kartai, kuriai, pasak jo paties, buvę lemta patirti ir šilto, ir šalto: užaugti smetoninėje Lietuvoje, atlaikyti Antrojo pasaulinio karo sunkumus ir viena kitą keitusias okupacijas – sovietų, nacių, vėl sovietų, pagaliau sulaukti atkurtos Nepriklausomybės ir suspėti kelis dešimtmečius pasidarbuoti globalėjančios Lietuvos sąlygomis...

Jonas Palionis buvo vienturtis mažžemių ūkininkų Juozo ir Viktorijos Palionių sūnus, gimęs 1924 metais prieš pat Jonines, birželio 20 d., miškų ap-

suptame Mišiškių¹ kaime Alytaus apskrityje. Likimas jam lėmė augti netoli Punios, kerinčio grožio Nemuno kilpų regioninio parko apylinkėse. Iš čia prasidėjo būsimojo profesoriaus kelias į mokslą ir profesinę veiklą.

¹ Kaimo pavadinimas *Mišiškės* greičiausiai yra kilęs iš *Miškiškės* ir sietinas su bendrinio žodžiu *miškas* (pirmojo priebalsio *k* *Miškiškės*, matyt, neteko dėl disimiliacijos). Dabar viena Mišiškių kaimo dalis, kurioje yra ir Jono Palionio gimtoji sodyba, priskirta prie *Pelėšiškių*, kita dalis – prie *Punios* kaimo, o *Mišiškių* vardas iš šiuo dieninio Lietuvos žemėlapiro, deja, jau yra išnykęs (Jonas Palionis, *Atsiminimų nuotrupos*, Vilnius: VU leidykla, 2012, 9–11).

Pirmoji mokykla, į kurią „užkampio vaikas“² įžengė 1931 m., mamos dėka jau pramokęs skaityti ir rašyti, buvo Nemajūnų pradžios mokykla vos už 3 km nuo gimtųjų Mišiškių. Aukštesnio mokslo siekis penketukininką³ iš Nemajūnų atvedė į garsiąją Prienų „Žiburio“ gimnaziją. Ją baigė 1941-aisiais, prieš pat užgriūvant karo negandoms. Niekas nežinojo, kokia ateitis laukia, ir septyniolikmečiui reikėjo gerokai palaužyti galvą, kur link pasukti toliau. Į rankas pakliuvusiam „Naujosios Lietuvos“ dienraštyje perskaitęs, kad abiturientai kviečiami stoti į Vilniaus dvimetį pedagoginį institutą, ryžosi daugiau kaip 100 km žvyrkeliais nuo tėviškės iki Vilniaus numinti dviračiu ir paduoti prašymą.

Institute dėstomų dalykų įvairovė buvo gana plati – nuo filosofijos įvado iki aritmetikos ir kalbos mokymo metodikų. Svarbiausias lituanistines disciplinas čia dėstė Jonas Kruopas (kalbotyros įvada, lietuvių kalbos fonetiką ir morfologiją), Bronius Dundulis (Lietuvos ir visuotinę istoriją), Vytautas Macknys (lietuvių literatūrą). Turbūt nieko keisto, kad iš legendinio Punios krašto kilusį Joną Palionį ypač domino senoji Lietuvos istorija, todėl antraisiais studijų metais jis įstojo dar ir į Vilniaus universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Archeologijos skyrių. Čia 1942/43

---

² Ten pat, 9.

³ Nemajūnų pradžios mokyklą Jonas Palionis baigė 1935 m. geriausiai pažymiais pagal tuometinę penkiabalę vertinimo sistemą, žr. ten pat, 21.

mokslo metais klausė archeologijos, meno istorijos, etnologijos ir kt. paskaitų, taip pat lankė Petro Joniko lietuvių kalbos proseminarą. Studijos ir institute, ir universitete nutrūko 1943 m. kovą vokiečiams uždarius Lietuvos aukštąsias mokyklas⁴. Likti Vilniuje buvo pavojinga – galėjai būti prievarta paimtas į Reicho darbo tarnybą.

Jonas Palionis grįžo į tėviškę ir čia gavo pirmąjį savarankiško pedagoginio darbo krikštą: vertėsi privačiomis pamokomis (apsiėmė stojamiesiems egzaminams į gimnaziją parengti 10 mokinių grupę) ir tuo pat metu kelis mėnesius iki 1943/44 mokslo metų pabaigos dirbo Paliepių kaimo pradžios mokyklos mokytoju.

Į Lietuvą 1944 m. vasarą sugrįžus sovietams, tuometinis Alytaus apskrities Liaudies švietimo skyrius jaunajam mokytojui pasiūlė netoli nuo tėviškės steigiamos Butrimonių progimnazijos direktoriaus pareigas. Neramiais pokario laikais mokytojai buvo itin akylai stebimi, ar nepalaiko ryšių su vadinaimaisiais „buržuaziniais nacionalistais“, t. y. su į miškus pasitraukusiais Lietuvos partizanais. Nemalonių griežtų kaminėjų, ar pažįstantis tą ar kitą stribų

---

⁴ Dvimečio pedagoginio instituto baigiamuosius egzaminus teko pusiau legaliai laikyti 1943 m. gegužės mėn., todėl oficialiai nebuvo galima išduoti baigimo diplomų. Absolventai gavo tik diplomą turinčią atstoti studijų knygėlę su antspaudu patvirtintu baigimo įrašu (žr. Jonas Palionis, Op. cit., 42).

medžiojamą partizaną, teko patirti ir jaunajam direktoriui. Jis greit labai aiškiai suvokė: jei patyliukais nedingsi iš Butrimonių, ramaus gyvenimo neturėsi. Žinoma, dingti kaip į vandenį niekam nieko nesakius – rizikingas žingsnis, bet kitos išeities lyg ir nebuvo. Teko pasiryžti. Iš pradžių Jonas Palionis ketino stoti į Kauno Technologijos institutą studijuoti architektūros, tačiau apsižvalgęs Kaune persigalvojo ir nusprendė bėgti į Vilnių, kur jau buvo studijavęs karo metais ir turėjo daugiau pažįstamų. Sostinėje 1945 m. vasarą nesunkiai susirado darbą (Amatų mokytojų institute, netrukus sujungtame su Vilniaus politechnikumu, dėstė vokiečių kalbą), bet mintys apie tolesnes studijas nedavė ramybės. Jos pastūmėjo ilgai nedelsus užsukti į Vilniaus universiteto Istorijos ir filologijos fakultetą pasitarti su prodekanu Jonu Kruopu. Jo padrąsintas, išlaikė kelis papildomus privalomus egzaminus, buvo priimtas į trečiąjį kursą ir 1948 m. baigė lituanistikos studijas, apgynęs puikiai įvertintą doc. Kruopo vadovautą diplominį darbą „Varpo“ kalba“. Nuo to laiko Jonas Palionis, galima sakyti, visam gyvenimui savo ateitį susiejo su Vilniaus universitetu: čia daugiau kaip keturis dešimtmečius dėstė (1951–1993 m.), čia parašė ir paskelbė visus svarbiausius savo lituanistinius darbus.

Akademinė Jono Palionio karjera Vilniaus universitete natūraliai klostėsi itin tolygiai: 1948–1951 m. – aspirantūra (taip anuomet vadinta doktorantūra), 1951-aisiais priimtas dėstytoju į

Lietuvių kalbos katedrą, 1953-aisiais apgynė daktaro (tuometę kandidatinę) disertaciją „Lietuvių literatūrinės kalbos normalizacija XIX a. pabaigoje (1880–1901)“, tais pačiais metais buvo paskirtas Lietuvių kalbos katedros vedėju (1953–1959), buvo Istorijos ir filologijos fakulteto dekanu (1957–1961), 1968-aisiais apgynė habilituoto daktaro disertaciją „Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a.“ (prieš metus išleistas monografijos pagrindu), 1970-aisiais suteiktas profesoriaus vardas, o 1970–1973 m. antrąkart tapo jau savarankiško Filologijos fakulteto dekanu.

Lituanistikos baruose Jonas Palionis aktyviai reikėsi septynis dešimtmečius, iki pat mirties. Svarbiausia jo mokslinių interesų sritis, kurioje yra be galo daug padaręs, buvo rašomosios kalbos istorija. Į jos tyrimą įsitraukė pačioje savo akademinės veiklos pradžioje ir, matyt, ne atsitiktinai: galėjo lemti tiek gerbiamo mokytojo Jono Kruopo pavyzdys ir įtaka, tiek ir iš legendomis apipinto Punios krašto išsineštas susidomėjimas istorija. Reikšmingiausias šios srities Palionio veikalas yra jau minėta monografija „Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a.“ (1967), kuri 1972-aisiais buvo įvertinta valstybine premija. Joje smulkiai išnagrinėtos XVI–XVII a. spausdintų lietuviškų raštų kalbos ypatybės, aptarta rašyba ir to laiko rašomosios kalbos⁵ raidos tendencijos. Apskritai,

---

⁵ 1927 m. Prano Skardžiaus pasiūlytą terminą *bendrinė kalba* sovietmečiu buvo

prof. Palionio įnašas į mūsų rašomosios kalbos istorijos tyrimų aruodą yra ypač svarus daugeliu atžvilgių: juk jis buvo ne tik išvalgus senųjų raštų kalbos tyrėjas, parašęs ir paskelbęs daug šios srities studijų ir straipsnių, bet ir visą laiką rūpinosi senųjų raštų leidimu, kad jie būtų lengviau prieinami būsimiesiems kalbos istorijos tyrėjams, kurių, beje, ir pats išugdė visai nemažą būrelį. Dėl viso to Palionį turėtume vadinti lietuvių rašomosios kalbos istorijos sistemingų tyrimų pradininku ir vienu žymiausių tyrėjų. Būtent jam privalėtume būti dėkingi už tai, kad šiandien turime jo vieno arba su bendraautoriais parengtus ir išleistus pamatinius lituanistikos šaltinius – Jono Bretkūno „Rinktinis raštus“ (1983; drauge su Julija Žukauskaite), Mikalojaus Daukšos „1595 m. Katekizmą“ (1995; su Vida Jakštienė) ir išpūdingą garsiosios „Postilės“ leidimą „Mikalojaus Daukšos 1599 metų Postilė ir jos šaltiniai“ (2000), kuriame išspausdintas ir jos lenkiško origina-

---

beištumiantis po karo labai aktyviai pradėtas vartoti jo atitikmuo *literatūrinė kalba*. Palionis buvo gana karštas *literatūrinės kalbos* šalininkas, šį terminą palyginti ilgai vartojo savo knygoje ir straipsniuose ir stengėsi teoriškai apginti polemizuodamas su *bendrinės kalbos* šalininkais (žr. Jonas Palionis, *Literatūrinė kalba, bendrinė kalba* ar kaip kitaip?, *Kalbos kultūra* 19, 1975, 28–32; Jonas Palionis, Mano susirašinėjimas su Petru Joniku, Antanu Saliu ir Pranu Skardžiumi, *Archivum Lithuanicum* 15, 2013, 405–428).

lo – Jakubo Wujeko „Postylla katolicka mniejsza“ – tekstas. Lietuvių kalbos istorijos tyrėjams vertingas šaltinis bus ir leksikografiniai Palionio darbai: nedidelė studija „Aušrininkų ir varpininkų leksinių naujadarų kūryba“ (2014) ir – ypač – jo sudarytas „XVI–XVII a. lietuviškų raštų atrankinis žodynas“ (2004), kuris yra beveik vienintelis tokio tipo žodynas mūsų leksikografijos istorijoje ir kurį galima laikyti „tam tikra įžanga į istorinį lietuvių kalbos žodyną“⁶, nes jis apima ne vieno konkretaus, bet kelių senųjų tekstų leksiką ir fiksuoja juose pavartotus skolinius ir naujadarus, kurie liko nepatekę į LKŽ.

Įvairiomis rašomosios kalbos istorijos temomis Palionis yra parašęs ir Lietuvos bei užsienio lingvistiniuose leidiniuose paskelbęs ir ilgų, išsamioms studijoms prilygstančių, ir trumpesnių, vienam kokiam konkrečiam klausimui skirtų straipsnių, taip pat daugelio svarbesniųjų lituanistikos veikalų dalykiškų, profesionalių recenzijų ir nemaža rašinių apie Joną Jablonskį ir kitus mūsų kalbos tyrėjus, tiek lietuvius, tiek kitataučius⁷. Naujausioje Palionio darbų

---

⁶ Birutė Kabašinskaitė (rec.), Jonas Palionis, XVI–XVII a. lietuviškų raštų atrankinis žodynas, *Gimtoji kalba* 1, 2005, 15–17.

⁷ Pvz.: Jonas Palionis, *Rusų kalbininkų indėlis į lituanistiką*, Kaunas: Valskybinė pedagoginės literatūros leidykla, 1963; Jonas Palionis, Algirdas Sabaliauskas, *Rytų slavų kalbininkai lituanistikos baruose*, Vilnius: Mokslas, 1990.

bibliografijos rodyklėje (1949–2012), išspausdintoje jo knygoje „Atsiminimų nuotrupos“ (2012, 192–261), nurodyti 394 knygos ir straipsniai, tačiau juos susumavus su vėliau, 2013–2020 metais, pasirodžiusiomis Palionio publikacijomis, spausdintų pozicijų susidarys per penkis šimtus. Išties įspūdingas Profesoriaus pavydėtino darbštumo ir mokslinio gyvastingumo liudijimas!

Nuo 1951-ųjų dėstydamas Vilniaus universitete, Palionis daug nusipelnė lietuvių filologijos studijoms. Jis sudarė lietuvių rašomosios kalbos istorijos (tada vadintos lietuvių literatūrinės kalbos istorija) programą ir parašė šio dalyko studijoms skirtų vadovėlių: „Lietuvių literatūrinės kalbos istorijos įvadą“ (1964, ²1976), „Lietuvių literatūrinės kalbos istoriją“ (1979). Atnaujintas šio vadovėlio leidimas, pavadintas „Lietuvių rašomosios kalbos istorija“, buvo išspausdintas 1995-aisiais. Abi šios mokomosios knygos, būdamos apibendrinamojo pobūdžio, be jokios abejonės, turi ir išliekamąją mokslinę vertę. Be to, lengvindamas studentų dalią, Profesorius išvertė savo laiku kalbotyros studijoms labai pravertusią Milkos Ivič knygą „Lingvistikos kryptys“ (1973) ir parašė pirmąjį lietuvišką originalų kalbotyros vadovėlį „Kalbos mokslo pradmenys“ (1985, ²1999). Profesorius mokėjo patraukti gabius studentus. Jis yra vadovavęs 82 lituanistų diplominiams darbams⁸, jo disertantai buvo gerai žinomi

⁸ Skirtingose Jono Palionio darbų bibliografijos rodyklėse nurodomas ne-

rašomosios kalbos istorijos tyrėjai Vladas Žulys, Vincentas Drotvinas ir Giedrius Subačius, tragiškos lemties balvistas Jonas Kazlauskas, sintaksininkas, buvęs Filologijos fakulteto dekanas Jonas Balkevičius ir stilistikos specialistas Antanas Rasimavičius.

Kita svarbi Palionio interesų sritis, kurioje jis taip pat daug nuveikė, – gimtosios kalbos ugdymas, lietuvių kalbos kultūra. Turbūt galima manyti, kad į šią veiklą jis aktyviau įsitraukė, parengęs Jono Jablonskio „Rinktinius raštus“ (2 t., 1957–1959). Maždaug nuo 1958-ųjų periodikoje (daugiausia „Literatūroje ir mene“ ir kitur) vis pasirodydavo Palionio rašinių aktualiais praktiniais kalbos klausimais, o metams bėgant tokių straipsnių straipsnelių susikaupė sunkiai suskaičiuojama daugybė. Iš visos jos Profesorius atrinko šiandien vis dar aktualius bei pačius naujausius ir sudarė nedidelę prasmingai pavadintą knygutę „Kalbos langelis“ (2019). Jai buvo lemta tapti paskutiniu leidiniu, išspausdintu Profesoriumi gyvam esant. Neabejinguą gimtosios kalbos reikalams liudija ir aktyvi Palionio visuomeninė veikla: jis daug metų (nuo 1961-ųjų) dirbo Lietuvių kalbos komisijoje ir kelerius me-

vienodas jo vadovautų diplominių darbų skaičius: 2004 m. sudarytoje rodyklėje randame 82 darbus, o naujausioje, paskelbtoje knygos „Atsiminimų nuotrupos“ gale, – tik 67. Manytina, kad skaičius 82 yra tikslesnis, nes palyginus abi rodykles aiškiai matyti, kad antrojoje nemažai kas praleista.

tus yra jai vadovavęs (1984–1988), buvo pirmasis 1989 m. atkurtos Lietuvių kalbos draugijos tarybos pirmininkas, taip pat žurnalo „Gimtoji kalba“ redakcijos kolegijos pirmininkas (1990–1993).

Išėjęs į pensiją, Profesorius daugiau laiko, ypač šiltaisiais metų mėnesiais, praleisdavo kaime, savo gimtojoje sodyboje. Gavęs progą pavartyti Punios (ir vėliau nuo jos atsiskyrusios Nemajūnų) parapijos bažnytinius dokumentus, pasinėrė į dar vieną sritį – onomastiką. Ir čia pasidarbuota iš peties. Išsifravęs iki šiol išlikusias kelių šimtų metų senumo gimtosios parapijos krikšto, santuokos ir mirties metrikų knygas, Palionis išleido du istorinei antroponimikai ypač svarbius darbus: „XVII a. antrosios pusės Punios parapijos asmenvardžiai ir vietovardžiai“ (2003) ir „XVII a. pabaigos–XVIII a. pirmosios pusės Punios parapijos asmenvardžiai ir vietovardžiai“ (2008). Galima sakyti, kad šiais leidiniais, kuriuose vien pavardžių paskelbta daugiau kaip 4 600, tarp kurių yra apie 2 000 neužfiksuotų Lietuvių pavardžių žodyne, Profesorius prikėlė antram gyvenimui senąją autentišką Punios krašto vardyną⁹ ir padovanojo labai vertingą šaltinį tolesniems istorinės antroponimikos tyrimams. Paskutinis onomastikai skirtas darbelis – 2016-aisiais Vil-

niaus universiteto leidyklos išleista nedidelė knygutė „XIX a.–XX a. pradžios Mišiškių kaimo asmenvardžiai“. Joje, be kaimo istorijos ir asmenvardžių, aprašytos ir būdingiausios senųjų šio kaimo gyventojų kalbos tarminės ypatybės ir pridėtas trumpas spalvingos šio krašto leksikos žodynėlis. Šis nedidukas nuotraukomis iliustruotas, rankas sušildantis leidinėlis yra iškalbingas Profesoriaus pagarbos ir meilės savo gimtinei ženklas.

Išskirtinį priedašumą ir stiprų ryšį su gimtine Palionis pats yra paliudijęs kitoje savo knygoje „Atsiminimų nuotrupos“ (2012): Mišiškėse per šienapjūtę iš peties mosuota dalgiu, ten kopinėtas savų bičių suneštas medus, ten praleista daug gražių vasarų ir rudenėjant grybauta... Nemažiau stiprus ryšys Profesorių siejo ir su Vilniaus universitetu, nuo kurio jis nė kiek nenutolo ir užbaigęs dėstytojo karjerą: liko „Baltisticos“ žurnalo redakcijos nariu¹⁰, dažnai lankydavosi Baltistikos katedroje, teikdavo jai apsvarstyti jau šiame tūkstantmetyje parašytų ar parengtų knygų rankraščius, rūpinosi savo vertingos bibliotekos likimu ir niekada nepamiršdavo apdovanoti kolegų ką tik išleista naujausia savo knyga. Jam rūpėjo universiteto gyvenimas, Filologijos fakulteto ir aukštojo mokslo reforma, lituanistikos naujienos, vals-

⁹ Daiva Sinkevičiūtė (rec.), XVII a. antrosios pusės Punios parapijos asmenvardžiai ir vietovardžiai; XVII a. pabaigos–XVIII a. pirmosios pusės Punios parapijos asmenvardžiai ir vietovardžiai, *Baltistica* 43(3), 2008, 501.

¹⁰ Juo tapo nuo pat žurnalo leidimo pradžios, 1965-ųjų. Beje, pirmajame numeryje išspausdintas *Redakcijos žodis* priklauso Jono Palionio plunksnai (žr. Jonas Palionis, *Atsiminimų nuotrupos*, 199).

tybinė kalbos politika ir viešosios kalbos kokybė¹¹. Jaunesnius kolegas žavėjo Profesoriaus atsidavimas lituanistikai ir platūs interesai, maloniai stebino protimlumus ir jaunatviška žvali laikysena. Ne veltui Filologijos fakultete Profesorius buvo pagarsėjęs kaip geriausias šokėjas, nes turbūt niekas šauniau už jį nebūtų galėjęs sušokti valso. Ir užstalėje Jis būdavo nepamainomas dainininkas ir

---

¹¹ Bonifacas Stundžia, Netekome lituanistikos patriarcho, *Gimtoji kalba* 1, 2022.

vaišingas šeimininkas, mokėjo draugiškai bendrauti ir neoficialioje, ir oficialesnėje aplinkoje.

Liūdėdami netekę mielo, geranoriško žmogaus, pasiguoskime žinojimu, kad mūsų kalbotyros istorijoje Jono Palionio, iškilaus mokslininko ir pedagogo, darbai, nuolatos minimi, ilgai – amžinai – gyvens ir bus patikima atrama ateities lituanistų kartoms.

Regina VENCKUTĖ
[regina.venckute@flf.vu.lt]